

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Pieter Keune, chemicus

50 jaar docent, 30 jaar kM

Stigter, S.

Publication date

2022

Document Version

Final published version

Published in

KM : vakinformatie voor beeldende kunstenaars en restauratoren

License

CC BY-NC-ND

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Stigter, S. (2022). Pieter Keune, chemicus: 50 jaar docent, 30 jaar kM. *KM : vakinformatie voor beeldende kunstenaars en restauratoren*, 121, 24-28.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

SANNEKE STIGTER In deze uitgave van **kM** mag een terugblik op het blad niet ontbreken. Niet alleen vanwege de kunstenaarsbijdragen in sommige nummers, maar vooral omdat **kM** met dit nummer officieel 30 jaar bestaat. Daarom een interview met **Pieter Keune**, oprichter en voormalig hoofdredacteur van **kM**, over zijn rol als chemicus op kunstacademies, technisch onderzoek naar kunstenaarsmaterialen en de sociaal culturele context waarin dit plaatsvond.

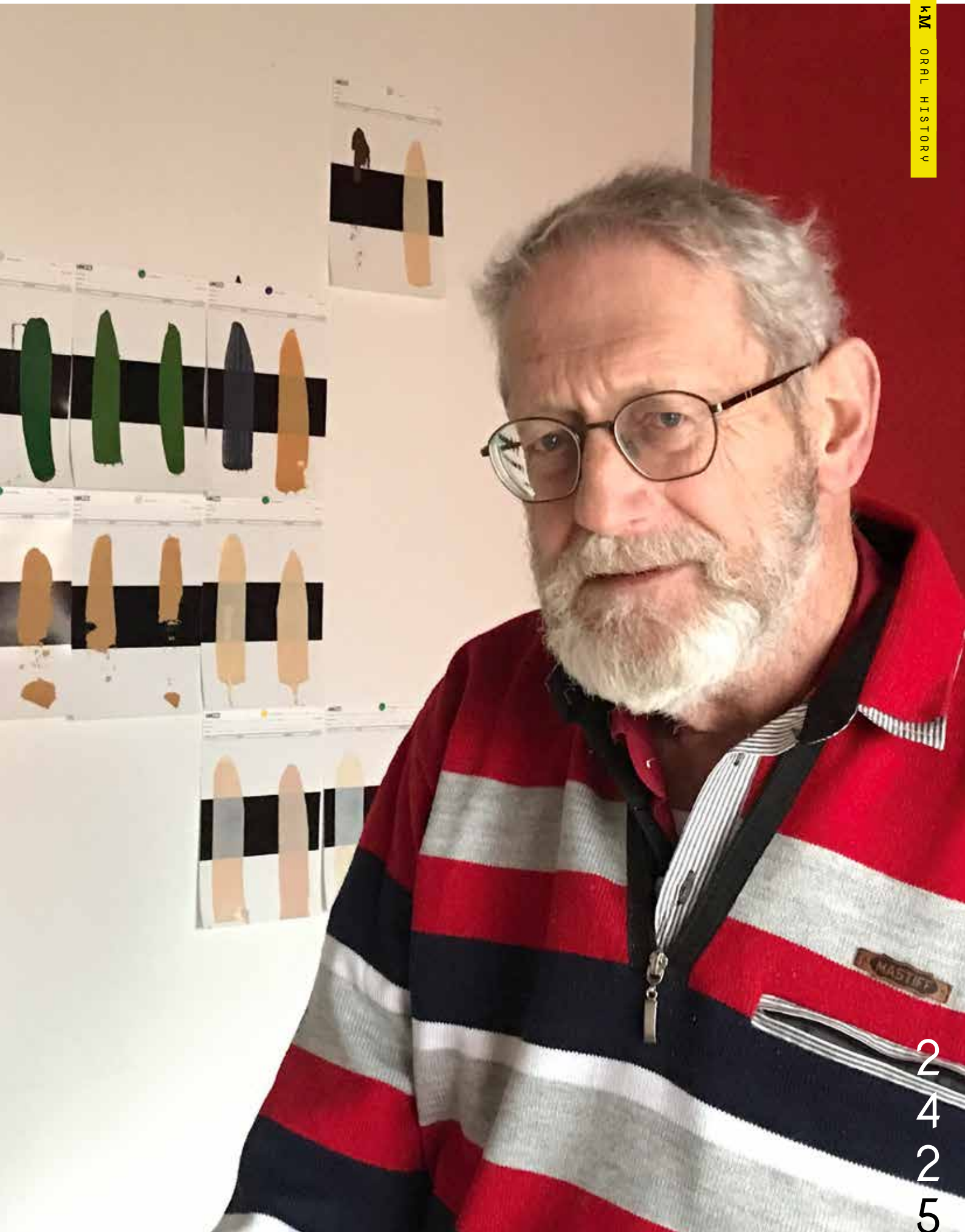
Pieter Keune, chemicus

50 jaar docent,
30 jaar **kM**

Veel kunstenaars, restauratoren en erfgoed specialisten hebben de afgelopen halve eeuw les gekregen van Pieter Keune (1946, Amsterdam). Als geen ander legt hij uit hoe kunstenaarsmaterialen werken, hoe je ze kunt manipuleren en waar je op moet letten. Bijvoorbeeld over synthetische polymeren en het opzetten van onderzoek naar verfeigenschappen (afb. 1). Complexe materie legt hij glashelder uit, zoals ook in zijn artikelen voor **kM**. Na zijn pensionering – op het laatst werkte hij bij de Reinwardt Academie – blijft hij lesgeven bij onder meer Verfmolen De Kat en de Opleiding Conservation and Restoration of Cultural Heritage aan de Universiteit van Amsterdam.

Pieter is aan het inpakken voor zijn verhuizing. Dozen vol boeken, lp's en zelfs flessen zelfgemaakte wijn van druiven uit zijn volkstuin staan gereed. Het huis in Wormer is een voormalig winkelpand dat hij zelf heeft opgeknapt. Achterin, in de oude bakkerij, staan

Complexe materie legt hij glashelder uit.

kasten vol boeken over kunsttechnologie. Op de verdieping erboven zijn eigen verflab met de laatste verfproeven voor de Waterlinie forten (afb. 2). 'Oersterk, die 19^e-eeuwse verven. Allemaal verboden tegenwoordig, want met arseen.¹⁾

RIETVELD

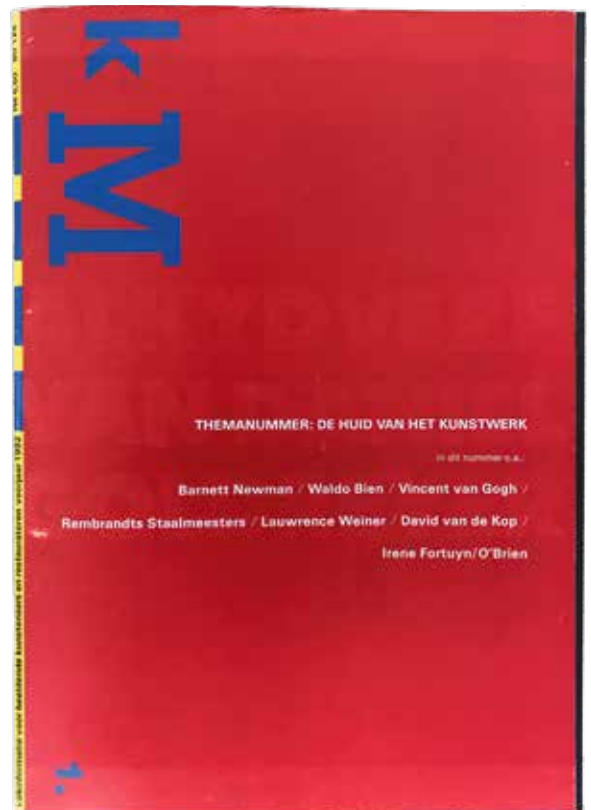
Het interview begint met verhalen over ruim een halve eeuw terug²⁾ 'Op de Rietveld Academie was het de gewoonte om iemand te hebben die Scheikundeles gaf aan de studenten. Omdat ik Scheikunde studeerde en een beetje idee had van het vak – mijn vader had een uitgeverij-drukkerij en als klein jongetje stond ik al aan een lithopers – werd ik gevraagd of ik daar les wilde komen geven. Dat was in 1971. Ik was nog bezig met m'n studie, maar ik werd al gevraagd in de hoop dat het iets blijvender werd dan de scheikundestudenten die ze er tot dan toe voor hadden aangetrokken. Al na een maand dacht ik, dit wordt niks. Scheikundeles voor studenten op een kunstacademie. Dan legde ik bijvoorbeeld iets uit over oxidatie en dan begonnen ze te fantaseren hoe je daar tekeningen mee kon gaan maken. En dat vond ik eigenlijk wel interessant. Met mijn kennis van lithografie ben ik begonnen om lessen te maken aan de hand van de praktijk. Dat liep goed. Ik begon met vier uur in de week en binnen de kortste keren had ik daar bijna een fulltimebaan. Ik kon me ontzettend ergeren als ze niet wisten wat ze eigenlijk aan het doen waren. Bij lithograferen bijvoorbeeld, is de druk zelf ook een artistieke bezigheid. Daarmee kun je de prent maken of breken, dus dan moet je het wel in je vingers hebben. Daarom probeerde ik ze duidelijk te maken wat de verschillende handelingen tot gevolg hadden. Daar had ik een hele serie proefjes voor bedacht, even los van de lithosteent. Ik nam een reageerbuisje en liet zien wat er gebeurt wanneer je zeep bij kalk gooit en benadrukte dat dan hetzelfde gebeurt als thuis in de wasmachine. Die link wilde ik leggen. Zo probeerde ik begrip bij te brengen over hoe materiaaltoepassingen chemisch werken, zodat de studenten zich verder helemaal op het artistieke proces konden richten.'

ACRYLVERF IN URINEPOTJES

Op een gegeven moment gaf ik natuurlijk ook lessen over verf. Dan liet ik zien aan de hand van proeven, wat je bij elkaar mengt en wat de functie is. Toen kwam op een gegeven moment een student van audiovisueel het lokaal binnen. En audiovisueel dat was toen het 'groot schilderen', nog niet met computers. "Ja meneer, mijn verf valt van het doek af." Dat is natuurlijk een kwalijk iets. Ik zeg, "nou ik kom wel even kijken." Dat doek bleek kraftpapier, gewoon heel goedkoop materiaal. Dat noemde hij doek. En de verf, dat was Caparol uit van die grote bussen. Dat was een polyvinylacetaat (PVAc) en daar werd droog pigment doorheen geroerd. Maar zo maak je geen verf. Want een dispersie als polyvinylacetaat, daar zitten zo'n twintig hulpstoffen in. Als je daar droog materiaal in gooit, die absorberen een aantal van die hulpstoffen – vooral de aardkleuren – waardoor de dispersie breekt. Het gaat klonteren en het wil niet meer tot een film drogen. Dat was de reden waarom ik besloten heb om de studenten goeie verf te laten maken op basis van een acrylaat. Dus niet die PVAc. We maakten dan eerst een pasta en op zichzelf is dat vrij eenvoudig. Je legt uit wat er allemaal in acrylaat zit en dat maakte ik eigenlijk van tevoren, de mengsels, want het gaat vaak om hele kleine toevoegingen, die hulpstoffen,

2, 3

Foto's

1 Pieter Keune in Wormer, 28 december 2021. Foto: Sanneke Stigter

2 Pieter Keune geeft een workshop Moderne Verfsystemen aan de SRAL, Maastricht, januari 2000 aan studenten restauratie moderne kunst. Foto: Sanneke Stigter

3 KM 1, voorjaar 1992, cover door Frits Deys waarop in glansverschil staat: Alkydverf door Daniel Goldreyer Foto: Sanneke Stigter

4-6 KM 7, najaar 1993, voorkant: omslagontwerp Ine Lamers. Foto's: Sanneke Stigter

en dat kun je alleen maar in het groot doen. Dat kan je niet als kunstenaar op het atelier in het klein. Dat gaat mis.

We gingen het wat groots er aanpakken en dat groeide uit tot eigenlijk een soort fabriek. De goedkoopste verpakkingsmaterialen, dat waren urinepotjes! Ik heb echt weet ik hoeveel duizenden urinepotjes gekocht voor de Rietveld Academie waar die verf dan in ging. Een collega van de metaalafdeling heeft zo'n vulapparaat voor me gemaakt. Kon je met een voetpedaal een afgepaste hoeveelheid verf in een potje doen in plaats van een emmer vullen, wat we aanvankelijk deden. Het werd steeds professioneler. En ik heb toen ook echt heel veel werk besteed

om de beste pigmenten te vinden. Uiteindelijk kwamen die uit Italië, van het bedrijf Minerva. Ik zocht naar kleurkrachtige pigmenten en lichtecht natuurlijk. Het moest wel aan een aantal eisen voldoen.'

Pieter was tot 1992 verbonden aan de Rietveld en hij is niet opgevolgd. De verfproductie is wel voortgezet en is nog altijd verkrijgbaar als Ara Acrylics. Ara staat voor Acrylverf Rietveld Academie. Aanvankelijk ging het bedrijf verder aan de Warmoesstraat en leverde ook aan Peter van Ginkel. Uiteindelijk heeft Old Holland Classic Colours de productie overgenomen in 2001.³⁾

VAKINFORMATIE

Ook voor de gezondheid van kunstenaars zette Pieter zich in. Een heet hangijzer in die jaren, waakzaamheid voor het gevolg van schadelijke dampen. 'Bijvoorbeeld bij etsen wordt gewerkt met salpeterzuur. Er kwamen nogal eens klachten van studenten dat ze hoofdpijn hadden als ze geëst hadden. Toen ben ik gaan berekenen wat er allemaal aan stoffen vrijkwam in die etsruimte. Daar schrok ik nogal van. Als chemicus kun je natuurlijk berekenen wat er in de lucht komt wanneer je weegt hoeveel zink er wordt opgelost. Met die resultaten ging ik naar de directie. Het was in een tijd dat gezondheidsaspecten nog niet belangrijk werden geacht. De directeur liet op mijn verzoek de arbeidsinspectie komen, en die constateerde: "Ach, kunstenaars hoeven toch geen acht uur per dag te werken?"

Ik dacht, als men zo weinig begrip heeft van wat er gebeurt tijdens het maakproces, laat ik daar eens wat over schrijven voor de BBK-krant. Dat werd een hele serie, *De gezondheid van de kunstenaar*. Daarvoor heb ik, weet ik hoe lang in de bibliotheek van het Veiligheidsinstituut en andere bibliotheken onderzoek gedaan naar de verschillende materialen.⁴⁾ Die rubriek in die BBK-krant ('Vakinformatie') werd vaak verspreid via overdrukken, omdat er veel vraag naar was. Nico Klous van de BBK opperde: "Die rubriek die jij schrijft hè, laten we daar gewoon een tijdschrift van maken." Dus het idee voor het tijdschrift kM kwam eigenlijk van Nico Klous van de BBK. Het was (deels) een voortzetting van mijn rubriek in die krant.' In het 00 nummer van kM staat het, "Rubriek 'vakinformatie' gaat op in tijdschrift kM."⁵⁾

WERKGROEP HEDENDAAGS

SCHILDERSMATERIAAL

Deze ontwikkeling staat niet op zichzelf. Hoewel er op geen enkele andere academie in Nederland een chemicus in dienst was – daarin was de Rietveld echt uitzonderlijk – was er wel uitwisseling. 'We hadden contact met elkaar in een soort overleg van mensen die zich met materiaal bezighielden. Dat had eerst nog niet zo veel om het lijf, maar dat veranderde toen Anne van Grevenstein (restaurator) op de Jan van Eyck Academie een symposium organiseerde over hedendaags schildersmateriaal. We hebben toen op dat symposium een werkgroep opgericht, Werkgroep Hedendaags Schildersmateriaal. Daar heeft IJsbrand Hummelen een stukje over geschreven voor de BBK krant, 'Help! Mijn schilderij is scheluw,' of zoiets. Dat paste in die serie die ik al jaren voor BBK deed.'

Niet IJsbrand Hummelen blijkt de auteur, maar Wilbert Vaessen. Die beschrijft hoe in het kader van de Werkgroep Hedendaags Schildersmateriaal problemen met kunstenaarsmaterialen aan Hummelen konden worden voorgelegd – per post aan de Jan van Eyck academie. Als werkgroep coördinator zou hij die aan de juiste specialist voorleggen voor een passend antwoord.⁶⁾ Dit principe is overeind gebleven bij de eruit voortkomende Stichting Kunstenaarsmateriaal, in de vorm van lezersvragen in het tijdschrift dat

Voetnoten

1 Dit vertelt Pieter voorafgaand aan het opgenomen interview op 28 december 2021 – zie noot 2.

2 Sanneke Stigter, Interview met Pieter Keune, 28 december 2021. Te archiveren bij DANS-KNAW, zie thematische collectie *Interviews in Conservation Research*, <https://doi.org/10.17026/dans-zja-88ta>. Voor de leesbaarheid van dit artikel zijn enkele stopwoorden en tussenzinnen weggelaten.

3 Zie, www.aracolours.com/over-ara/geschiedenis/, geraadpleegd 20 maart 2022.

4 Gevaren voor de gezondheid van kunstenaars was in Amerika al eerder onder de aandacht, stelt Pieter. Zie: Michael McCann, *Health Hazards Manual for Artists*, Foundation for the Community of Artists, 1975.

5 Klous, Nico. "Rubriek 'Vakinformatie' Gaat Op in Tijdschrift kM." *kM: Vakinformatie Voor Beeldende Kunstenaars en Restauratoren*, 00 (1991): 2.

6 Wilbert Vaessen, 'Barst! M'n Spieraam Scheluw! En de Verf Vergeelt. Is Daar Wat Aan Te Doen?... Nou En of! Werkgroep Hedendaags Schildersmateriaal.' *BBK Krant* 127 (1981): 17.

4, 5, 6

7, 8, 9

ze in 1991 gingen uitgeven: *kM: vakinformatie voor kunstenaars en restauratoren*.

De cover van *kM* 00 bevestigt dit verhaal: 'In 1979 is op de Jan van Eyck Akademie een symposium gehouden over hedendaagse schildermaterialen. Onder de aanwezige kunstenaars werd toen sterk de behoefte gevoeld aan meer informatie. Daarom werd de werkgroep Hedendaags Schildersmateriaal opgericht, die in 1989 leidde tot de oprichting van de Stichting Kunstenaarsmateriaal.'⁷⁾ Deze stichting beoogt: een samenwerkingsverband van een twintigtal instituten op het gebied van beeldende kunst en restauratie. In onderling overleg wordt onderzoek verricht, informatie uitgewisseld en voorlichting gegeven.'⁸⁾ Dit was het samenwerkingsverband van vertegenwoordigers van de kunstacademies Minerva, de Rietveld en de Jan van Eyck, restauratoren van de Stichting Restauratie Atelier Limburg (SRAL), specialisten van Monumentenzorg Amsterdam, en onderzoekers van het Instituut Collectie Nederland, de opvolger van het Centraal Laboratorium voor Onderzoek van Voorwerpen van Kunst en Wetenschap (CL) en de voorloper van de huidige Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

NEWMAN AFFAIRE

Er kwam op dat moment veel samen. Anne van Grevenstein kondigt de nieuwe postdoctorale Opleiding tot Restaurator van Schilderijen en Beschilderde Objecten aan de SRAL aan, die in 1990 van start was gegaan.⁹⁾ Het volgende nummer *kM* 0 wordt gemaakt tijdens de Newman-affaire en kreeg daarom als thema, 'De oppervlakte-huid van een kunstwerk.'¹⁰⁾ In de daaropvolgende *kM* 1 staat een tweegesprek met restaurator IJsbrand Hummelen en schilder Diederik Kraaijpoel over hun tegenovergestelde standpunten.¹¹⁾ Een symbiose van informatie van en voor zowel kunstenaars als restauratoren in een tijdschrift was nieuw en is nog steeds uniek. Nico Klous legt uit dat *kM* 'veel meer mogelijkheden aan professioneel werkende kunstenaars' levert dan de rubriek Vak informatie in de BBK-krant deed, 'te meer daar de ervaringen van restauratoren met materialen en technieken de kennis van de beeldende kunstenaars zullen vergroten.'¹²⁾

Ironisch genoeg kent *kM* 00 een materiaaltechnisch euvel. Bij het drukken bleek geen rekening gehouden met de papiervezelrichting van het papier. 'De bedoeling was dat het dubbelgevouwen verstuurd zou worden. Maar we hadden een fout gemaakt. Althans, waar ik niet aan gedacht heb. Het kon namelijk niet gevouwen worden, omdat dat tegen de looprichting van het papier inging. Dat had ik natuurlijk moeten weten. Ik denk, zo'n drukker die snapt wel hoe je papier moet bedrukken. Maar dat ging verkeerd. Het werd alsnog naar de leden van de BKK gestuurd. Er kwamen heel veel reacties op. Vervolgens hebben we een tweede proefnummer uitgebracht en met de BK-Info meegestuurd.'

Foto's

7-9 *kM* 7, najaar 1993, achterkant: omslagontwerp Anke Land. Foto's: Sanneke Stigter

Dank

Met dank aan Pieter Keune, Katrien Keune, IJsbrand Hummelen, Cor Mulders (RCE), de Boekmanstichting, Edith Rijnja en Harald Schole.

VORMGEVING

'Voor het tweede proefnummer is onder andere de vormgever Frits Deys aangetrokken. Ik had op de academies een advertentie laten rondgaan. Frits zat bij Industriële Vormgeving op de Rietveld Academie, dus geen graficus maar vormgever. De ideeën die hij had, spraken mij wel aan. Ik heb Frits aangenomen, waarop Simon den Hartog, de directeur van Rietveld Academie, naar me toe kwam en zei: 'hoe kun je in godsnaam zo'n jongen aannemen? Die is zo dwars, daar kun je niet mee samenwerken. Ik heb dat nooit tegen Frits gezegd, maar we konden prima met elkaar samenwerken. Ik liet hem gewoon z'n gang gaan. Ik vond het een goeie ontwerper. Vooral die eerste nummers, dat vind ik nog steeds juweeltjes. Dankzij Frits.' Voor het eerste nummer ontwierp Deys een Newman-rode cover waarop in subtiel glansverschil staat: 'Alkydverf van Daniel Goldreyer' (afb. 3). Een veelbetekenend effect dat onmogelijk is te kopiëren – precies het doel van deze cover: subtiele kwaliteiten van een origineel (Newman) vind je nooit terug in een kopie (Goldreyer). Naast een vaste vormgever waren er kunstenaarsbijdragen. Voor *kM* 2 maakte Irene Blume een werk met verschillende kleuren drukinkt voor het thema zwart; voor *kM* 7 ontwierp Ine Lamers de drie lagen tellende cover passend bij het thema transparantie en verzorgde Anke Land de achterkant (afb. 4-9); en voor *kM* 39 maakte Ingeborg Meulendijks een maquette voor het thema ruimte. Deze bijdragen, naast de vormgeving en de fotografie, lange tijd door Willem Vermaase, zijn nauw verbonden met de inhoud van het blad: materiaalonderzoek, aandacht voor veiligheid in het atelier en kunsttechnologische informatie voor kunstenaars, vormgevers en restauratoren. Het zijn unieke en soms complexe onderwerpen over kunstenaarspraktijken, die onder de bezielende leiding van Pieter Keune grondig en helder zijn uitgewerkt – een insteek die *kM* tot op de dag van vandaag kenmerkt. ●

Voetnoten

7 *kM: Vak informatie Voor Beeldende Kunstenaars en Restauratoren*, 00 (1991): 1.

8 'Redactioneel.' *kM: Vak informatie Voor Beeldende Kunstenaars en Restauratoren*, 1 (1992): 5.

9 Anne van Grevenstein, 'Opleiding Restauratoren.' *kM: Vak informatie voor Beeldende Kunstenaars en Restauratoren*, 00 (1991): 17.

10 'Redactioneel.' *kM: Vak informatie Voor Beeldende Kunstenaars en Restauratoren*, 0 (1991): 2.

11 Renée Steenbergen; Het Aura van "Who's Afraid of Red, Yellow and Blue". Tweegesprek Tussen Ysbrand Hummelen En Diederik Kraaijpoel.' *kM: Vak informatie Voor Beeldende Kunstenaars en Restauratoren*, 1 (1992): 7-8.

12 Klous, zie noot 5.